

MAKK FERENC

A magyarok hispániai kalandozása

Liudprand, az eseményekkel kortárs cremonai püspök *Antapodosis* c. műve V. könyvének 19. caputjában a magyarokra vonatkozóan a következő történetet meséli el. „Hoc in tempore rex Hugo datis decem nummorum modiis pacem cum Hungariis fecit, quos ab Italia acceptis obsidibus expulit atque in Hispaniam dato eis praeduce duxerit. Quod vero ad Hispaniam et ad civitatem ipsam, in qua rex vester moratur, Cordobam non venerunt, haec causa fuit, quoniam triduo per inaquosam et siti vastam regionem transierunt; putantes itaque equos seseque siti perituros praeduce sibi ab Hugone concesso mortetenus verberato celeriori quam abirent impetu reverentur.” Magyar fordításban ez a következőképpen hangzik. „Ebben az időben Hugo király a magyarokkal békét kötött, miután 10 mérő pénzt adott nekik; őket pedig – kezeseket kapván – Itáliából kiűzte, s vezetőt adván nekik, Hispániába irányította őket. Minthogy pedig Hispániába és abba a városba, Córdovába, amelyben a ti királyotok [ti. a mór kalifa – MF.] tartózkodik, nem érkeztek meg, annak az volt az oka, hogy három napon át víztelen és szárazságtól kietlen vidéken vonultak át; s úgy gondolván, hogy ők maguk és lovaik is a szomjúságtól fognak elpusztulni, a Hugo által nekik átengedett vezetőt halálra ütlegették, és gyorsabb iramban, mint ahogy oda elmentek, visszafordultak.”

A magyarok itt említett hispániai (és ezzel együtt itáliai) hadjáratának időpontja hosszú ideig vitatott volt, s a szakirodalomban különböző datálásokat találhatunk. Van olyan vélemény, miszerint a magyarok már 924-ben betörték az Ibériai-félszigetre, de ott akkor csupán kisebb katalán területet érintett a portyázó csapat becsapása a Pireneusok déli oldalán. Ennek bizonyítására szokás hivatkozni arra az ampuriasi latin nyelvű felíratra, amely az ottani – tengerpart közeli – San Martin (Szent Márton) templom egyik kövén szerepel. Eszerint a templomot 926-ban a győzedelmes Gauzbertus comes építtette újjá. Nem lehet azonban meghatározni azt, hogy a gróf kik felett aratott győzelme után állította helyre az elpusztult szentélyt. A történelmi körülmények ismeretében elsősorban a normann vikingek és a félszigeti arabok jöhetnek szóba, de teljesen talán a magyarokat sem lehet kizárni. Más kutatók – Ibn Hajján művének felfedezése előtt Liudprand és a mór Masudi közlései nyomán – 940-re, 943-ra, illetve 943–944-re teszik a magyarok nagy (az esetleges 924. évi betöréstől teljesen független) hispániai kalandozását. A kortárs szerző, Liudprand (a hispániai mór kalifa kül-

döttére, az elvirai Recemundo püspökre utalva, akivel a német királyi udvarban 956 tavaszán személyesen beszélgetett) 941 és 943 közti események után és 944-es történések előtt írta le fentebb idézett elbeszélését. Az arab Masudi a 943 után írott munkájában a magyarok 934. évi nagy bizánci expedíciójával kapcsolatban megjegyzi: azóta pedig „portyáik kiterjedtek a szlávok és Róma [ti. Itália] földjére, majd támadásaik ebben az időben elérték Al-Andalus [ti. az arab Hispánia] határvidékét, Katalóniát és Galíciát.” (Elter István fordítása.) Ezek alapján világos: a mozarab püspöktől, Recemundótól származó helyes információ birtokában Liudprand joggal hangsúlyozta azt, hogy a magyarok nem jutottak el az arab Hispánia, azaz Al-Andalus központi helyeire, így a főváros, Córdoba vidékére sem. Ezért nem is indokolt az az álláspont, amely éppen Liudprand idézett közlése nyomán azt tartalmazza, hogy 943-ban a magyarok nem tettek eleget a Hugo királytól (926–948) kapott megbízatásuknak, mert el sem érték a történelmi Hispánia határát. A hispániai és így az itáliai hadjárat datálásában Ibn Hajján műve vonatkozó részének felfedezése és kiadása hozott fordulatot.

Ibn Hajján (997/98–1076) a középkori Hispánia (arab és keresztény) történetének legkiválóbb historikusa. A *Kitab al-Muqtabis* (A más szerzőktől kivonatolónak könyve) című műve a mohamedán Al-Andalus történelmét tárgyalja 711-től 976-ig; ebből az V. könyv a legnagyobb córdobai mór uralkodó, III. Abd al-Rahman kalifa (912–961) időszakának huszonhárom évét (a 919–942-es időszakot) fogja át. A mór történész műve elkészítéséhez korábbi és kortárs írók munkáit, a kalifa udvarának hivatalos okmányait (így leveleket, követi jelentéseket) és keresztény (újlatin nyelvű) írásokat, feljegyzéseket is felhasznált. A nagyszabású mű V. könyve magyar részletének tanulmányozása Magyarországon annak nyomán indult meg, hogy P. Chalmeta professzor 1976-ban francia fordításban a magyar vonatkozású fejezetet is közzétette. A madridi professzor – nemes gesztust gyakorolva – hamarosan eljuttatta a magyar kutatókhoz a megfelelő kódexrész fotómásolatát, ez s az a tény, hogy 1979-ben megjelent a *Muqtabis* V. könyvének kritikai szövegkiadása Madridban, újabb lendületet adott a magyarországi kutatásoknak. Ibn Hajján műve kezdettől fogva a magyar kutatás érdeklődésének homlokterében állott, s neves magyar szakemberek (arab filológusok, történészek, régészek) egész sora foglalkozott e szöveghehellyel, vonatkozó eredményeiket mi magunk is felhasználtuk. Számos kérdésben komoly vitákat váltott ki az új arab forrás szövege, de ezek is azt bizonyítják, hogy a *Muqtabis* a korai – főleg a 10. századi – magyar történelemnek kiemelkedően jelentős és igen értékes forrása. Hispániai információit jól egészítik ki más kútfők, így Liudprand, Masudi, Maqdisi, Udzri, valamint a keresztény Katalónia (a katalán grófságok) latin nyelvű egyházi iratainak megfelelő közlései.

Ezen források adatai révén egész pontosan (olykor napra szólóan) megállapítható a magyarok nagy hispániai kalandozásának ideje. A legtöbb segítséget Ibn Hajján nyújtja ehhez. Először is a *Muqtabis* alapján teljesen egyértelmű,

hogy a hispániai magyar hadjárat a 942-es évben zajlott le! Ebből következően a megelőző itáliai kalandozás ideje is természetesen 942-re helyeződött át. A Muqtabis az ibériai események részletes ismertetése során az év mellett számos esetben a hónapot és a napot (annak számával és nevével együtt) is megadja. Ennek ellenére sem egységes a magyar szakirodalomban a hadjárat idejének pontos datálása. A kutatók közül néhányan a betörést nagy általánosságban 942 nyarára, többen pedig – közelebbi időmegjelölés nélkül – 942 június–július hónapjaira, illetve a 942 június végétől július végéig terjedő egy hónapra teszik. Újabban pedig komoly formában felmerült a 942. július 7-e és szeptember 15-e közti időszak is. A különböző datálásoknak az a magyarázatuk, hogy az arab szövegben olvasható időpontok olykor pontatlanok, tévesek és egymásnak ellentmondóak. Mivel Ibn Hajján rendkívül pontos és megbízható szerző volt, a kronológiai hibáknak szakvélemény szerint minden bizonnyal az az okuk, hogy a későbbi szövegmásolók (akikből legalább kettő volt) eltévesztették és eltorzították a másolás alkalmával az eredeti hiteles és pontos adatokat. Így állhatott elő például az, hogy egyik helyen 942. július 7-én ütöttek tábornak a magyar csapatok a hispániai Lérida városa előtt, amit azután nyolc napon keresztül ostromoltak, ugyanakkor egy másik közlés szerint a magyarok, akiket Ibn Hajján mindvégig turkok (=türkök) néven emleget, már július 11-én hanyatt-homlok elmenekültek onnan. Vagy a magyar kalandozók fogságába került barbastrói mór kormányzónak megváltás útján történt kiszabadulását egyszer szeptember 15-re, másszor viszont július 27-re teszi a kútfő.

Véleményünk szerint a magyar sereg 942. június 10-e táján tört be a Pireneusi-félszigetre, katalán területre. Ezt a következő adatok bizonyítják. Ibn Hajján szerint Lérida város ostromához július 7-én kezdtek a magyarok, s ez nyolc napig tartott. Ezután eltávoztak és visszavonultak, majd július 27-én – kiváltás révén – Barbastro város ura kiszabadult a magyarok fogságából. Ez egyébként nyilvánvalóan még Hispániában katalán területen zajlott le a határon. Ez az időpont azért tekinthető hitelesnek, mert Ibn Hajján azt is közli, hogy a kormányzó összesen harminchárom napig volt a magyarok foglya. Ez azt jelenti, hogy június 25-én esett fogságba, amit viszont egy másik arab forrás határozottan igazol. Udzri, a 11. századi mór szerző, aki egyébként a korabeli teljes kútfőanyagban egyedül nevezi mágus-oknak a kalandozó magyarokat, művében elmondja: Ibn Yahya kormányzót június 25-én ejtették foglyul a magyarok, akit azután egy kereskedő ezer mitkal összegnyi pénzért váltott ki a fogságából. Július 15-től tehát – négy naponként egy-egy pihenőnapot számítva – két-három pihenőnappal együtt július 27-ig mintegy tizenkét-tizenhárom nap alatt jutottak vissza a magyarok a Léridától kb. 300 km-re fekvő északi katalán határvidékre. Ez azt jelenti, hogy a lóháton vonuló magyarok – a pihenőnapokat figyelmen kívül hagyva – a menetnapokon kb. napi 30 km-es sebességgel haladtak. Ebből következően egyébként más kalandozás alkalmával is átlagosan napi 30 km-nyi távol-

ságot tehettek meg. Ebből adódóan érkezésükkor a Lérída és a tőle nyugatra levő Barbastró közti 70 km-es távolságot nagyjából két nap alatt tették meg, s Barbastróhoz június 25-e táján érkeztek. Azaz a határtól Barbastróig kb. 15 napnyi út állt mögöttük, vagyis június 10-e körül indultak el az északi határtól, s június 25-e körül értek el Barbastró városához. Adataink alapján arra lehet következtetni, hogy Al-Andalus Felső-Végein, az arab határvidéken Lérída mellett más jelentősebb városok ostromlásával és kifosztásával is megpróbálkoztak a magyar kalandozók. Ha ugyanis feltételezzük, hogy június 25-én már el is távoztak Barbastró alól, és Huescához vonultak, majd onnan tértek vissza Lérídához július 7-én, akkor ezt a – mintegy 170 km-es – távolságot egy-két napi pihenő közbeiktatásával maximum hat-hét nap alatt tették meg. Ily módon július elején a hónap hetedik napjáig üresen áll legalább öt nap. Valószínűleg ezt az időt először Barbastró, azután Huesca és másik három város eredménytelen ostromával töltötték a magyar sereg katonái. E városok megtámadására röviden Ibn Hajján is utal. A sorozatos kudarcok nyilván alaposan megtépázták a magyarok harci lelkesedését. Rossz kedvük akkora volt, hogy – Liudprand tudósítása szerint – dühükben a Hugótól kapott kalauzukat a visszavonulásukkor halálra korbácsolták.

Az utat társzekereik, váltólovaik és foglyaik kíséretében tették meg, hiszen érkezésükkor és visszavonulásukkor is zsákmányoltak, és foglyokat ejtettek. A latin nyelvű helyi források szerint útjuk során számos katalán helységet (falut, várost), kolostort, templomot és tanyát feldúltak és kiraboltak. Erre a zsákmányoló dúlásukra utal Ibn Hajján is: a magyarok támadása „Katalónia felől jött. Amerre csak ott elvonultak, mindenkit leigáztak.” Maqdisi arab szerző alábbi megjegyzéséből szintén ez derül ki. „A turkok [magyarok] egy lovaskülönítménye betört Andalúzia [a mór kalifátus] határvidékére, ott foglyokat ejtett, és elhajtotta a szabadon legelő jószágokat.” (Elter István fordításai.)

A fenti adatok alapján szerintünk a nagy hispániai magyar hadjárat kb. 942. június 10-e és július legvége között zajlott le, s a kalandozók július–augusztus fordulóján a korábbi útvonalon érkeztek vissza a Hispánián túli, a Pireneusoktól északra elterülő – ugyancsak katalán – vidékre, ahol a rájuk támadó egyesült katalánokkal még ütközetet kellett vívniuk, amely a magyarok súlyos vereségével végződött. A vereség nagyságát igazolhatja az is, hogy eddig még egyetlen korabeli hispániai arab pénzérme sem került elő a Kárpát-medencében a 10. századi leletek között, azaz zsákmányukat is elveszítették. Mindezek nyomán megállapítható: a hadjárat tehát 942-ben nem egy hónapig, hanem több mint másfél hónapig tartott.